

Håndværkshistorisk litteratur 1945-1963

AF HELGE SØGAARD

Det er vanskeligt at afgrænse håndværkshistorien fra andre discipliner. Den egentlige lavshistorie indtil Næringslovens ikrafttræden 1862 står ganske vist med tydelige skel over for industrihistorien, men allerede før dette år havde en begyndende industri vist sig i provinsen i de mange jernstøberier, der var blevet oprettet, og hvis 100 års jubilæer har givet anledning til flere mindeskrifter, der ikke skal omtales nærmere her, selv om mange af deres arbejdere var smedevende. For den nyere tid er det umuligt at trække en delingslinie mellem håndværk og industri, og der kan herom henvises til D. Yde-Andersen: Lidt om arbejderundersøgelser (NatMus Arb 1959). Det er heller ikke muligt at trække et skel mellem håndværk og kunsthåndværk. Det fandtes ikke i lavstiden og det sidste begreb er moderne. Man ville give en fejlagtig forestilling om snedkerens, guldsmedens og andre fags produktion, hvis man udelod den stilhistoriske del af deres arbejde, men en omtale heraf må opsøges andetsteds. I det følgende skal der gives en række eksempler på de vigtigste artikler og bøger om håndværkshistorien. Andre ville måske have fremhævet andre ting, og det er derfor nødvendigt at gøre opmærksom på nogle bibliografiske hjælpemidler, hvor det meste er anført. I Dansk Bogfortegnelse er alle særskilt udkomne bøger opført, mens Dansk Tidsskrift-Index og Avis-Kronik-Index registrerer artikler i periodica og dagblade. Den sidste anfører dog langt fra alle de artikler, der har værdi for håndværkshistorien. I Bibliografi over dansk folkekultur (fra 1955) er arbejder om håndværkets fortid ligeledes omtalt.

På 13. nordiske Folkelivs- og Folkeminddeforsker møde i Lund 1957 var et af emnerne Håndværket som kulturformidler mellem Norden og Europa, og i beretningen om mødet (Skrifter från Folklivsarkivet i Lund, n:r 3, 1958) er der givet et referat af de forskellige indlæg. De bør sammenholdes med den norske bog Nordsjøkulturen (1956), der behandler den engelske påvirkning af norsk kunsthåndværk med bidrag af Ada Buch Polak, Thor Kielland, Th. Krohn-Hansen, Robert Kloster m. fl. En tilsvarende bog for det danske håndværk savnes, og de lige nævnte referater fra mødet i Lund er ikke nogen erstatning, ligesom der heller ikke i beretningstiden er fremkommet nogen almindelig håndværkshistorie. Det norske værk berører imidlertid også danske forhold i sin diskussion om muligheden for, at Danmark har været formidler for den fremmede indflydelse i det norske håndværk, og den danske indflydelse fremhæves ligeledes i Jan

Hendrich Lexow: Bergenske empiremøbler (1948), udgivet af Vestlandske Kunstindustrimuseum, Bergen.

Som en forstudie til Danmarks gamle Personnavne offentliggjorde Gunnar Knudsen i Fort Nut's festskrift til professor Knud Fabricius en artikel om gamle håndværkernavne (1945), der viser, at de skriftlige kilders ældste omtale intet fortæller om fagets alder. Kilderne for artiklen må søges i det ovennævnte værk.

Der er som sædvanligt udgivet adskillige festskrifter for organisationer eller virksomheder, og der er grund til at fremhæve en bog om denne litteratur, Uffe Kjær Hansen: Danske jubilæumsskrifter. En bibliografi og et forsøg på en vurdering (1955). Den omfatter alle festskrifter fra deres begyndelse i det 18. århundrede til 1949, men er ikke i første række anlagt efter historiske synspunkter, og listen over bøgerne er ordnet efter et heldigvis sjældent forekommende synspunkt, der kun tager hensyn til udgivelsesåret, så man for at finde den ønskede bog på forhånd må kende tiden for jubilæet. I festskrifternes skildring tages der hensyn til meget andet end den historiske beretning, og det er nødvendigt at have udviklet evnen til at læse mellem linierne, men man kan finde mange gode vink, og Uffe Kjær Hansens bog hører derfor til håndværks-historikerens værktøj.

Poul Bredo Grandjean: De danske Haandværkerlavs Segl (1950) er den længe ventede afløser af Camillus Nyrops små fortjenstfulde arbejder om de danske lavssegl. For første gang er der her givet en heraldisk tilfredsstillende beskrivelse med fototypier af alle kendte lavssegl og endda mere, idet børstenbindernes segl også er medtaget, skønt de ikke var organiseret i et lav, på hvilket de københavnske børstenbindere fik afslag 1818, men der blev samme år fastsat et prøvestykke for mestrene, og faget dannede sin egen organisation i hovedstaden.¹⁾ Det store stof, lavsseglene indeholder til de forskellige fags historie, er endnu ikke behandlet, og der vil sikkert kunne fremdrages meget af værdi fra seglenes billedverden.

Bagernes historie er behandlet i Gl By's årbog 1962, hvor der er givet en kort oversigt over de hidtil kendte lav rundt om i landet, og *blytækkere*, der kun havde lav i København, omtales i samme årbog 1949. Blytækkere med bopæl uden for hovedstaden kunne lade sig indskrive i dets lav, men ikke alle har benyttet sig af denne ret, og for tiden 1725–1825 omtales kun 12. Erhvervet er jævnligt fremme i dagspressen, af hvis artikler kan nævnes Aarhus Stiftstidende 10. dec. 1954, 5. juli 1960 og 16. febr. 1964 og Jyllands-Posten 4. septbr. 1952, 13. marts 1961 og 14. septbr. 1961, Om *bogbinderen* har Holger Rasmussen skrevet Bøger og bogbindere i Odense før 1694 (1959). Som et kuriosum kan det nævnes, at Johs. V. Jensen i 1947 (optrykt 1959) har skrevet *Bogbinderen*, et lille essay om faget med et forsøg på en vurdering af det.

Bryggerne har fået deres erhverv beskrevet i Kristof Glamann: Bryggeriets historie i Danmark indtil slutningen af det 19. århundrede (1962). Bogen vil i fremtiden danne udgangspunktet for enhver skildring af bryggeriets historie,

og det er fristende også at anføre M. Hoffmann: 5000 Jahre Bier (1956), der giver den europæiske baggrund for det danske bryggeris udvikling. *Brændevinsbrænderne* hørte kun før ca. 1800 med til håndværket, men alligevel skal Aalborg Akvavit gennem 100 Aar (1946) nævnes, fordi den giver et indtryk af, hvorledes et halvt industrialiseret håndværk i løbet af de sidste 100 år helt er blevet opslugt af industrien. De københavnske *bødkeres gamle festskrift* fra 1908 af Johs. Kongslev-Hansen og H. C. Roede har fået et supplement i Helge Søgaard: Lidt om de gamle bødkere (1954), der beretter om lavene uden for hovedstaden og bringer et facsimile af en kundschafft fra Århus foruden andre billeder af lavssager fra byen. Faget er nu i en rivende tilbagegang, da tønner og ankre mere og mere afløses af beholdere af metal, og der kan være grund til at gøre opmærksom på, at det er af betydning at få de ældre håndværk beskrevet, inden industrialiseringen og de deraf følgende ændringer helt har udslettet dem i den gamle form, men den lille beretning på kun 22 sider er langt fra tilstrækkelig til at skildre et fag, hvis virksomhed kan føres tilbage til jernalderen efter fundenes vidnesbyrd. T. Tobiassen Kragelund og Niels Holbak: Potter og Kar (1950) behandler bødkerfagets vilkår i Vestjylland fra tiden omkring sidste del af forrige århundrede, da der endnu var bevaret meget af den ældre teknik.

Om *børstenbinderne* er der fremkommet et selvstændigt skrift, idet Skivebogen 1949 i A. P. Pedersen: Liv og Virke bringer en selvbiografi af en børstenbinder eller børstefabrikant, som forfatteren vel snarest bør kaldes. Skildringen viser, hvorledes maskinerne fortrængte håndarbejdet, og at elektriciteten muliggjorde overgangen til den nye driftsform, samtidig med at det hjemlige råmateriale af revling, lyng og pors blev afløst af piassava, kokos, basine og andre eksotiske varer. Af særlig værdi er fortællingen om læretiden. T. Tobiassen Kragelund: Vestjyske Markeder. Limer og Karbørster (1956) behandler den landlige fremstilling af koste og børster. Riskosten har en lang historie i Danmark. Den kendes fra det store fund i Nydam mose²⁾ og nævnes i Ribe Oldemoder³⁾ og Dronning Christines Hofholdningsregnskaber,⁴⁾ af hvilke sidste det ses, at en lime kun kostede 1 hvid. I Jyllands-Posten 9. oktober 1960 har Sven Hansen journalistisk skrevet om børstenbinder Johan P. Laustsen i Salling.

Farverne var ikke lavsorganiserede, og udøvelsen af deres erhverv krævede et særskilt privilegium. Et minde om faget i dets gamle skikkelse er endnu bevaret på dets oprindelige sted og er nærmere beskrevet i Hans Lassen: Den gamle farvergård i Ebeltoft (NatMus Arb 1949).

Garveriet behandles i Olaf Seligmann: En Garvers Erindringer og Betragtninger (1950) og i Albert Thomsen: Skomagere og Garvere i det gamle Holbæk (1948), et privattryk, hvis skildring kan sammenstilles med beskrivelsen af garveriet i Ringkøbing i P. N. Frosts skildring af den vestjyske by.⁵⁾

Guldsmedens håndværk har fået en udførlig behandling i Sigurd Schoubye: Guldsmedehåndværket i Tønner og på Tønner-egnen (1961). Disputatsen ofrer megen omtale på fagets tekniske side, og der kan desuden gøres opmærksom på, at også andre afsnit i bogen lige så meget falder ind under håndværks-

historien som kunsthistorien, da den vestslesvigske guldsmedekunst er udpræget stedbundet, så man i fagets produktion fra slutningen af det 18. århundrede kan følge, hvorledes Tønder overtager og omformer impulserne fra udlandets kunst og giver dem videre til omegnens guldsmede. Der foreligger her et tydeligt eksempel på, at det danske håndværk i provinsbyerne var et væsentligt led i stilformernes omdannelse på deres vandring fra centrene i udlandet til udnyttelsen af dem i det landlige håndværk. En nærmere udformning og dokumentation af dette synspunkt vil formentlig være mere frugtbart end en ensidig kunsthistorisk vurdering, efter hvilken den yngre guldsmedekunst uden for København indtager elevens tilbagetrukne plads. Håndværket har en mere aktiv stilling, end kunsthistorien vil indrømme det, og det ses ikke alene hos guldsmedene, men også hos snedkerne, som det senere skal omtales.

De gamle *handskemagere* i København omtales af Poul Strømstad: Danmarks ældste lavsvelkomst (Budstikken 1956). Velkomsten er af tin og dateret 1604, så den bliver et slående vidnesbyrd om, hvor ufuldstændigt lavenes ophævelse 1613 blev gennemført. Den samme forsker har i Københavns buntmagerlavs lade (Budstikken 1958) og i Handskemagerens lade og dens mester (Budstikken 1961) fortalt om andre lavssager, der ganske vist er yngre, men ikke af mindre værdi.

Om *hattemagerne* foreligger i Anne Riising: Viborg hattemagerlavs udenbys forbindelser i det 18. århundrede (Årb Vib 1953) en meget værdifuld skildring, der ikke blot behandler erhvervet i Viborg, men den almindelige samvirken, som fandt sted mellem fagets folk i Nørrejylland's byer. Det var kun et lille håndværk sammenlignet med de store fag, og det synes at have haft en bred berøring med hovedstaden. Om en nyere fremstilling af hatte handler Holger Rasmussen: Langelandske stråhätte (Fy Mi 1959), og N. K. Bernbom: En hattemagers erindringer (Årb GI By 1956) supplerer M. P. Mosbjergs skildring af faget i samme årbog 1930–31 med en beretning om læretiden 1901–04 og de efterfølgende vandreår som ungsvend. Fortællingen viser, hvor meget faget i disse år skiftede karakter.

Helt forsvundet som håndværker er *kandestøberen*, og det er derfor af betydning, at Wilhelm v. Antoniewicz i Danske Museer IV (1953–54) har kunnet henføre nogle kandestøberforme, der for nogle år siden blev fundet i Kirkestræde i Køge og nu opbevares i byens museum, til mesteren Johan Schmidt, som første gang nævnes 1672.

Erna Lorenzen har i Årb GI By 1952 skrevet om *knapmageren og possementmageren*, af hvilke den førstes fag er stærkt reduceret, mens det for ca. 2–300 år siden indtog en forholdsvis betydelig stilling, som det også fremgår af Olav Christensens meddelelser i SJy MSkr 1958 om et påtænkt lav for faget i Haderslev, hvor der opregnes en ganske anselig række mestre i håndværket, skønt byen var så lille.

Malerne i Odense har i anledning af deres jubilæum fået deres festskrift 1954, forfattet af Alfred Viran. Faget havde ikke mange lav i Danmark, og i Viborg

måtte det dele sammenslutning med feldberedere og andre skindarbejdere. Lavet i Odense blev stiftet 1704 af 7 mestre, hvoraf de 3 boede i selve byen, mens 4 kom fra andre købstæder på øen. Først 1742 fik de artikler fra regeringen, og lavets historie er en evig kamp mod andre fag, der søgte at trænge sig ind på deres område. Især synes snedkerne jævnlige at have fusket. Ligesom mange andre steder var Næringsloven 1857 et hårdt slag, og først 1881 blev der atter afholdt en lavssamling, men den gamle organisation var nu en arbejds-giverforening, et tydeligt vidnesbyrd om, hvor ændrede forholdene var.

Om *Murerne* er udkommet Aarhus Murerlaug (1955), der bl. a. behandler den københavnske zünfts modstand mod at anerkende lavene i provinsen. Denne holdning har måske en af sine kilder i et ønske hos hovedstadens svende om at holde fagfællerne i købstæderne borte, så de var ene om arbejdet.

Pottemagerne havde kun lav i Odense, men der er grund til at nævne forskellige arbejder om dem, hvis fag delvis blev drevet ude på landet. Om det glaserede, gul- eller rødbrændte lertøj i Vestjylland beretter T. Tobiassen Kragelund og Niels Holbaks ovennævnte bog fra 1950, mens Helge Søgaard: Lertøj fra norrøjske museer (1958) fortrinsvis fortæller om den bevarede produktion. Også for dette fag kan det påvises, at der har været en nær samvirken mellem udøverne i byerne og på landet. I *Keramik*, red. af Johs. Andersen og Viggo Sten Møller (1946) har Kai Uldall skrevet om det jævne pottemageri, mens andre arbejder fra hans hånd falder uden for emnet for denne oversigt. Otto L. Sørensen har i *Skivebogen* 1946 og 1948 skrevet om Skive som tilvirkningssted for jydepotter. Dette lertøj er godt stof for aviserne, og af deres artikler kan som eksempler nævnes Sven Hansens i *Jyllands-Posten* 10. aug. 1949 om fru Mathilde Nielsen, Ole Warthoe Hansens om Vorup-gryderne i Randers Amtsavis 31. dec. 1951 og en omtale af fru Maren Hansens arbejder i *Jyllands-Posten* 15. nov. 1952. I *Aarhus Stiftstidende* 9. juni 1963 fortælles om fru Gerda Sørensen, Klaks Møllegård, den tredje og sidste af dem, der søger at føre det gamle erhverv videre. Af mangel på en mere passende rubrik nævnes det her, at Johs. E. Tang Kristensen i *Spr Kult XXI* (1959) har skrevet om Johan Adolph Rømers tobakspibefabrik i Nørresundby og i forbindelse hermed om det danske pibemageri, som han i overensstemmelse med C. Nyrop fører tilbage til 1672, alt i fortsættelse af Chr. Petresch Christensens gamle meddelelser.⁶⁾ Som et supplement hertil må nævnes Peter Linde: Lidt om kridtpiber, *Danske Museer III* (1952), og den samme forfatter har i *Gamle kakelforme*, *Danske Museer II* (1951) beskrevet en forlængst uddød gren af pottemagerens håndværk. Peter Seeberg beretter i *Arv og Eje* 1962 om fund i Viborg af middelalderligt sortgods med stempler, som også kendes fra andre egne i Jylland, men hvis nærmere datering endnu er usikker. Albert Thomsen har i *Årb Holb* 1945 fortalt om pottemageriet i Holbæk, hvor det kan føres tilbage til renaissance, og i *Danske Museer I* (1950) har han yderligere redegjort for sine iagttagelser.

Rebslugerne er behandlet i *Årb Gl By* 1960, der udfylder en ældre skildring

i samme årbog 1932–33, og T. Tobiassen Kragelund: Tyendemarker (1952) beretter om andre minder fra faget. Det mest indgående arbejde er dog svensk, Allan Nilson: Studier i svensk repslageri (1961), der har givet sin forfatter doktorgraden og ved sin udførlighed også har betydning for Danmark. Aarhus Stiftstidende 3. maj 1959 fortæller om det landlige rebslageri i Tømmerby på Hannæs. Faget er nu stærkt reduceret, men så længe det eksisterede, vedligeholdt det trofast fortidens gamle traditioner. Den sidste reberbane i Viborg blev nedlagt 1959).⁷⁾ Knud Klem: Jean Jacob Claessen. Blade af Helsingørs erhvervslivs historie, Hand SøMus Årb (1958), behandler ikke blot rebslageriet, men som det fremgår af titlen, også andre sider af byens produktionsliv.

Skomagernes historie er for Holbæks vedkommende skildret af Albert Thomsen i hans ovennævnte lille bog, der bør sammenholdes med Otto Smiths artikel i Årb. Holb 1920, og lavet i Kolding er omtalt i festskriftet til professor Knud Fabricius (1945). Skanderborg har kun haft et skomager- og et skræderlav. I anledning af erhvervelsen af det førstes velkomst af tin fra 1751 berettes i Årb GI By 1955 om de to sammenslutninger, hvor det påvises, at slægterne i det 18. århundrede var nøje knyttet til faget, idet sønnen videreførte faderens håndværk. Den samme iagttagelse er gjort i Fredericia, om hvis lav I. Hede-mann Baagø i Årb Vejle 1962 har skrevet en stor afhandling, efter at det ved omordningen af byens museum havde vist sig, at der kunne samles en lang række minder om købstadens håndværk. Det fortjener at fremhæves, at artiklen også bringer en liste over lavsarkivalier i museets eje.

For *skrædernes* vedkommende skal først nævnes Chr. Waagepetersens artikel Skræddersyet i Skalk (1962), fordi det er sjældent, at fagets arbejdsteknik bliver omtalt. Ernst Priemé har i Hist Medd Kbh 4. r., 1. b. (1949) fortalt om de indvandrende skrædere til hovedstaden, hvor han påviser den store tyske indflydelse, der først bliver trængt tilbage, da den nationale bevægelse i 1848 også gør sin styrke gældende i lavenes hidtil nationalt indifferente verden. Olav Christensen beretter i SJY MSkr 1957 om en strid mellem lavet og borgmesteren i Haderslev. Om Odense skræderlavs 500-årige tilværelse er der udkommet et mindeskrift 1951.

Et bæltespænde fra Ebeltoft, tilhørende en *slagter*, er skildret i Årb GI By 1952. Det kaldes fejlagtigt et oldermændsspænde, skønt lavenes ledere aldrig har været udmærkede på denne måde, og er kun et af de velkendte faglige spænder, der endnu bruges af nogle skorstensfejere, og af hvilke Landesmuseum på Gottorp ejer en smuk samling, hvor disse accessorer til håndværkernes dragter kan studeres. Skikken stammer fra Tyskland.

Det ældgamle *smedefag* udskilte i tidens løb særlige håndværk, og under titlen Nålemageren i Strandstien har Peter Riismøller i Kuml 1960 offentliggjort et fund i det ældste Ålborg af en metalarbejders værksted. Fremstillingen af nåle og trådvarer ser ud til at have været hans vigtigste produktion, og gennem møntfund kan sagerne dateres til 1247 ifølge forfatteren. Med hovedvægten på en yngre tid skildres smedens historie i en artikel i Årb GI By 1961, hvor

bl. a. brugen af ambolte af sten omtales. Endnu i forrige århundrede har smede brugt dette primitive redskab, når fattigdom eller andre årsager tvang dem til det. I *Årb Ribe 1952* har T. Tobiassen Kragelund skrevet om den gamle smed på grundlag af en beretning fra en landsbysmed, der var født 1861. Han fremstillede selv sine file, men filehuggeriet blev tidligt et særligt fag, og om en af dets sidste repræsentanter fortæller P. B. Termansen i *Årb Gl By 1960*. Odense smedelavs 500 års jubilæum har givet anledning til et festskrift 1946 af Knud Eibye. Om forholdene i yngre tid handler *Smeden. Et kulturbillede (1952)*, red. af David Yde-Andersen, hvor en række levnedsskildringer er samlet. Det er betegnende, at man i skildringen af håndværkets historie efter 1862 i stort omfang bringer beretninger om svendene og deres liv, mens andre sider får en kortfattet omtale, men hvor værdifuldt det sociale synspunkt end kan være, er det ikke tilstrækkeligt.

Snedkerne i København har i anledning af lavets 400-årige beståen udgivet et nyt festskrift 1954 til afløsning af Rasmus Bergs gamle bog fra 1904, *Københavns Snedkerlaug gennem fire hundrede år, 1554–1954*. Heri behandler fru Tove Clemmensen de signerede arbejder fra hovedstaden, der fra renaissance-tiden er sørgeligt få, mens Georg Nørregård skildrer lavets historie efter Næringslovens ikrafttræden og Helge Søgaard den foregående periode, hvor der også gives en oversigt over de andre snedkerlav i landet, over hvilke hovedstadens organisation alene ved sin alder hæver sig. Festskriftet er et forsøg på at skelne klart mellem den ældre lavshistorie og den senere udvikling som mesterforening og at give et indtryk af dets standpunkt inden for kunsthåndværket.⁸⁾ Forskellen mellem præstationerne i København og ude på landet måles bedst ved at sammenligne hovedstadens møbler med de landlige sjællandske, der er beskrevet i Axel Steensberg: *Jersie-stolene, Danske Museer II (1951)*, der aflægger et talende bevis for, at enhver håndværkshistorisk undersøgelse med kulturformidlingen som emne ikke kan undlade at inddrage produktionen i bedømmelsen. Genstandene er lige så gode kilder som den skriftlige overlevering. Også Axel Steensberg: *En gruppe malede bondemøbler fra Mors og Salling (Budstikken 1960)* må nævnes i denne sammenhæng. I Gunnar Hansen og M. J. Rosenberg: *Odense Snedkerlaugs historie 1684–1959 (1959)* er skildringen ligeledes delt mellem lavets ældre og yngre periode, og faget synes at have haft vanskelige kår i byen, hvis man skal dømme efter Niels Oxenvad: *En fyrstelig tjenestebolig (Fy Mi 1961)*, der viser, at hovedparten af møblerne, som blev anskaffet, da den senere Christian den Ottende skulle rykke ind i slottet som øens guvernør, blev leveret af københavnske mestre. Så stærk var hovedstadens indflydelse i disse kredse i samfundet, mens den ikke lader sig spore i stolene fra Jersie.

Tømrerne behandles af Tage Kaarsted: *En tømrermesterfallit 1799. Lavstilstande og byggeforhold i København (ErhvHist Årb 1959)*, og 10. bind af samme publikation bringer ved Andreas Jørgensen en indgående beretning om slægten Weber i Roskilde. Familiens stamfader var tysk, og en række breve fra sønnen på valsen skildrer vanskelighederne ude i det fremmede. Om tømrers

vandretid handler ligeledes Ove Ovesen: Efter håndværks skik og brug, red. af David Yde-Andersen (1953). Den er udkommet som en del af serien Nationalmuseets Industri- og Arbejderundersøgelser, og i NatMus Arb 1953 har Peter Michelsen skrevet om rejsegilder. Det samme emne behandles i Festskrift til museumsforstander H. P. Hansen, Herning (1949).

Urmagerne er udgået fra smedene, men fik først et lav i København i det 18. århundrede, og de har desuden haft en tilknytning til guldsmedene, som det bl. a. fremgår af Sigurd Schoubyes disputats. I Chr. Waagepetersen: Gamle Ure (1959) bringes en oversigt over urmuseet i »Den gamle By«, og i museets årbog 1952 fortælles om urmageriet i Ribe. Mens man efterhånden har fået en god oversigt over guldsmedene i Chr. A. Bøjes bøger, mangler der stadig en tilsvarende fortegnelse over urmagerne. Den vil også blive vanskeligere at samle, selv om de inde i byerne let kan findes gennem borgerskabsprotokoller, folketællinger o. l., thi ude på landet synes mange af dem at skjule sig beskedent under andre erhvervsbetegnelser. For at få rede på denne talstærke gruppe af fagets udøvere er der ingen anden vej at gå end at indsamle signaturerne på de bevarede ure. I de senere år er der fremkommet flere hjælpemidler, af hvilke den vigtigste er D. Yde Andersen: Bornholmere og andre gamle ure (1953). I sine lister over københavnske mestre fra lavstiden og de bornholmske mestre overflødiggør den Bering Liisbergs gamle bog fra 1908. Desuden har P. Christensen i Årb Vends 1962 og som særtryk udsendt Urmagere og Tusindkunstnere i Vendsyssel ca. 1750–1850, der på grundlag af et stort materiale giver en liste over urmagerne i denne landsdel med en fyldig omtale af de bevarede ure, og for Sønderjylland indtil den nuværende grænse foreligger H. Hejselbjerg Paulsen: Det gamle slesvigske Urmageri og dets Udøvere (SJy MSkr 1951), der suppleres af J. Smith: En gammel urmagerslægt i Ballum i samme årgang. Om slægten Green i Åbenrå handler En engelsk Urmagerslægt, der havnede i Aabenraa (u. å. og forf.). Urmagerne Wibye på Fyn behandles i L. P. Pedersen: Om Køngklokkerne (1957), ligesom Vald. Vold har udgivet en stamtavle over den talrige og vidtudbredte urmagerslægt Fischer (1940–41). Familiens ure er bl. a. repræsenteret i museet i Odense. For de øvrige landlige urmagere foreligger der ikke oplysninger, men forf. af disse linier har i mange år samlet oplysninger om dem og besvarer skriftlige forespørgsler, når der findes oplysninger. P. Christensen har suppleret sin afhandling med et tillæg i Årb Vends 1963. Om den heri omtalte urmager Jens Villadsen Bundgaard har P. Jensen skrevet i Viborg Stifts Folkeblad 17. april 1953 og i Årb Thist 1952 og 1954. Om urmager i Fredericia Johan Jørgen Caspeller handler en artikel i Fredericia Dagblad 21. dec. 1951. Han kom 1777 til Århus, hvor han døde 1796. Museerne i begge byer og i Kolding ejer prøver på hans arbejder. Axel Rude har i Vejle Amts Folkeblad 31. dec. 1957 fortalt om ure fra Horsens, Kolding og Fredericia. Urmagerne i Århus er opregnet i Seksten Århusrids. Tilegnede Svend Unmack Larsen (1953).

Som fremhævet af C. Nyrop betyder *vævere* i dansk lavssprog linnedvævere,

og selv om artiklen ikke handler om et lav, skal Svend Larsen: Slettens vævere (Fy Mi 1953) nævnes her, fordi den behandler et sjældent omtalt emne. I samme årsskrift 1963 har Niels Oxenvad skrevet om damaskvæver Chr. Pedersen i Hårby. Jørgen Slettebo: Nogle tørklæder fra Treårskrigen (Arv og Eje 1958) beskriver nogle tørklæder med et nationalt og kongetro mønster, udførte af Chr. Lassen i Broager. I A/S Valby Strømpefabriks festskrift Om Strømper (1953) skriver nuværende professor Georg Nørregaard, Erik Gravesen og Jørgen Gravesen om den håndværksmæssige og industrielle fremstilling af strømper, der er alt for lidt gennemforsket i sammenligning med den jyske hosebinding, der har fået sin placering gennem St. St. Blichers værk.

Helt uden for håndværket står de landlige næringer, som grænser op til husfliden, uden at der kan trækkes en skarp skillelinie. Der er her grund til at nævne fremstillingen af hornskeer syd for Lemvig, der er smukt repræsenteret i Herning Museum. I Jyllands-Posten 18. aug. 1949 er den behandlet i en lang artikel af Sven Hansen, ligesom den omtales i Niels Mølgaard: Kulturbilleder fra vestjydske Egne I (1950).⁹⁾ C. Schade fortæller i sin beskrivelse af Mors fra 1811, at der på øen blev forfærdiget skeer af horn, og J. S. Vanggaard har i sine erindringer fra 1945 overleveret, at der boede skemagere i Tårs i Vendsyssel. Denne husflid har åbenbart tidligere været mere udbredt.

Af den ovenstående opregning ses det, at linien, C. Nyrop slog ind på, da han grundlagde den danske håndværkshistorie, nu er forladt, og at andre synspunkter står i forgrunden. Kun Henning Henningsen: Behøvling og hønsning (1960) fortsætter tilsyneladende at opdyrke et af de emner, C. Nyrup lagde vægt på i bogen Haandværksskik i Danmark fra 1903. I virkeligheden er Henning Henningsens arbejde snarere et forsøg på at indordne snedkernes behøvling og de tilsvarende skikke i andre fag under et videre synspunkt, som det fremgår af hans disputats. Klarere end forhen er det vist, at skikkene, som knytter sig til overgangen fra lærling til svend, ikke er enestående for håndværket, men findes i alle samfundskredse, men endnu står arbejdet tilbage at beskrive og dokumentere det gamle håndværks indre liv, der ligger lige så fjernt fra en nutidig tankegang, som den ydre lavsordning afviger fra samfundets opbygning i dag. Behøvlingen og andre tilsvarende skikke er kendt fra Tyskland, og det er karakteristisk, at Henning Henningsen har illustreret sin skildring med mange billeder fra tysk litteratur, og med god ret da man her finder zünften i den reneste form, men der er dog næppe tvivl om, at et nøjerø studium vil kunne fastslå en forskel på dette område mellem de danske håndværkere og deres fagfæller i det store naboland mod syd. Det er nødvendigt at understrege det, da Z Sch-H-Gesch 1958 i en anmeldelse af Olav Christensen: Haderslev Bys håndværk (1957) måske for stærkt har betonet påvirkningerne, de fleste professioner har været underkastet fra deres tyske forbindelser.

- 1) Magazin for Kunstnere og Haandværkere 2, I (1830), p. 41–42, og Hist Medd Kbh 2, V, p. 261.
- 2) C. Engelhardt: Nydam Mosefund, 1865, p. 9.
- 3) . . . tutores ecclesie dabunt eis scopam (!) siue limæ ad mundandum. O. Nielsen: »Olde-moder« (Avia Ripensis), 1869, p. 100.
- 4) Will. Christensen: Dronn Christines Hof Rgsk, 1904, p. 268 og passim.
- 5) Se P. Storgaard Pedersens optryk 1922, p. 63–64.
- 6) Chr. Christensen: Om Jyllands første Kridtpibefabrik og dens Indehaver, Johan Adolf Rømer i Nørresundby, Jy Saml. 4, I (1912), p. 342 ff. Chr. Petresch Christensen: Nørresundbys Historie 1701–1850, 1924, p. 197 ff.
- 7) Jyllands-Posten 25. marts 1959.
- 8) En hidtil ukendt protokol fra Århus Snedkerlav fra midten af det 17. århundrede fremkom under eftersøgningen af kilderne til det københavnske lavs historie. Den findes nu i »Den gamle By«.
- 9) Meddelelser om dette erhverv gives også i artiklen N. Jensen Dam: Hornskemagere i Nees sogn (Årb Hards. 1952).